

Проте, позитивні зрушення адміністративної реформи в Україні є лише фасадною частиною великої державної будівлі, яка змушена долати величезну кількість внутрішніх бюрократичних, корупційних, психологічних і навіть культурно-цивілізаційних перешкод на шляху до інтеграції Української Держави до Європейської Унії. І це, не беручи до уваги потужні зовнішні впливи противників євроінтеграції України та підживлення в українському суспільстві екстраполярих думок щодо її доцільності не стільки заради роз'яснення українським громадянам, скільки заради отримання високих політичних рейтингів партіями-прихильниками та партіями-противниками євроінтеграційного курсу.

Джерела та література

1. Шіммельфенніг Ф. Вступ: концепція європеїзації Центральної та Східної Європи / Ф. Шіммельфенніг, У. Зедельмаєр // Європеїзація Центральної та Східної Європи / Упоряд.: Франк Шіммельфенніг, Ульріх Зедельмаєр; Пер. з анг. О. Сидорчука, М. Смутка, Ю. Романишина. – К. : Юніверс, 2010. – С. 5-36.
2. Дімітрова А.Л. Європеїзація та реформа апарату державної служби в Центральній та Східній Європі / А.Л. Дімітрова // Європеїзація Центральної та Східної Європи / Упоряд.: Франк Шіммельфенніг, Ульріх Зедельмаєр; Пер. з анг. О. Сидорчука, М. Смутка, Ю. Романишина. – К. : Юніверс, 2010. – С. 85-108.
3. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / [О.Г. Аркуша, О.В. Бойко, Є.І. Бородин та ін. ; відп. ред. Т.В. Мотренко, В.А.Смолий ; редкол.: С.В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.] ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 1. – 544 с.
4. <http://www.center.gov.ua/>

Людмила Товстопят

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У РЕЛЯТИВІСТСЬКІЙ ТА УНІВЕРСАЛІСТСЬКІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ

Людство ще тільки “доростає” до повсюдного сприйняття категорії прав людини. Для того, щоб права людини були повністю втілені в практиці окремих держав і всього світового співтовариства, потрібні не декларації про відданість тих чи інших держав правам людини, а приведення сучасних міжнародних світових стандартів із прав людини до конкретно-історичних умов соціального розвитку.

Ще 1968 р., – року, який був проголошений Міжнародним роком прав людини, ЮНЕСКО був опублікований ряд текстів, які відносять до різних культурних традицій і періодів людської історії, з метою демонстрації універсальності феномена прав людини. З тих пір різні думки щодо характеру прав людини суттєво збагатилися.

Будучи спочатку правовим принципом, народженим європейським Просвітництвом, в середині ХХ ст. права людини перетворилися на інститут міжнародного права. Першим кроком їхнього становлення в новій якості стала Загальна декларація прав людини, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Робота над текстом Декларації була процесом надзвичайно складним, бо передбачалося, що потрібно не просто перенести в нього ті уявлення, які склалися в ході розвитку західної цивілізації, але й визначити коло універсалій, що витікають із різних релігійних, політичних, етичних, філософських та культурних традицій. Тим самим дискурс про права людини переводився в принципово іншу площину, бо він переставав бути винятковим надбанням просвітницької чи ліберальної думки, в лоні яких колись сформувався. За словами французького філософа Жака Марітена, Загальна декларація прав людини зафіксувала уявлення про права людини як про “звід практичних істин, що стосуються спільного життя людей, на рахунок яких вони можуть дійти згоди” [1, 76].

Очевидно однак, що теоретичні суперечності нікуди не зникли і неминуче будуть відтворюватися при тлумаченні і застосуванні зафіксованих у Загальній декларації норм. Причому усунення цих протиріч в ситуації, коли опоненти апелюють до різних політичних і культурних принципів, на рівні раціональних аргументів не завжди досягне. І тому “універсальність” прав людини, врешті-решт, є питанням прагматичної згоди і часткового перетинання різних логік міркування.

Закріплення прав людини у Загальній декларації та інших документах міжнародного права створювало свого роду механізм примусу до пошуку згоди, що покладав на держави певні зобов’язання. Втім, у противників універсальних прав людини тривалий час були підстави заперечувати загальний характер Декларації: у 1948 р. за неї проголосувало 46 країн, 8 держав-членів ООН при голосуванні утрималося (це були СРСР і його союзники у Східній Європі, а також ПАР і Саудівська Аравія). Окрім того, у голосуванні не брали країни, які на той час залишалися колоніями. Формально ситуація змінилася лише у 1993 р., уже після закінчення холодної війни, коли на Всесвітньому конгресі з прав людини у Відні, що зібрав представників більше 170 держав, була прийнята Декларація, в ст. 1 якої записано: “Універсальний характер цих прав і свобод не підлягає сумніву” [2].

Однак ця обставина не поклала край суперечностям, а радше навпаки: останнє двадцятиліття відрізняється особливо активними спробами спростувати тезу про універсальність прав людини. Певна річ, критика концепції універсальних прав почалася не в ХХ ст. Реакцією на універсалізм Просвітництва були ще ідеї І.Г. Гердера і партикуляризм романтиків, а теорію природних прав спростовували не тільки прихильники юридичного позитивізму і нормативізму, що заперечували

саму ідею прав, що виникають окремо і незалежно від держави, але й представники історичної школи права, які підкреслювали, що сутність права не залежить від суб'єктивної діяльності людей (а отже, і від державної влади) і корениться в природі народного духу. Таким чином, опозиція універсалізму та культурного релятивізму сформувалася задовго до перетворення прав людини в інститут міжнародного права [3].

Теза ж про універсальність прав людини впродовж тривалого часу обставлявся безліччю обмежень не тільки на практиці, але і в теорії. Знадобилося чимало часу, щоб ці права стали розглядатися як дійсно загальні: протягом усього XIX і значної частини XX століття частина населення Західної Європи і Північної Америки (представники соціальних низів, жінки, іноді – члени певних релігійних конфесій) була обмежена в реалізації багатьох із “основних прав”, деякі ж групи (раби) взагалі не розглядалися в якості суб'єкта прав людини. Ліберальна теорія частково легітимізувала такий стан речей, використовуючи різні “стратегії винятку”, що дозволяли обмежувати коло суб'єктів свободи. Як справедливо зазначає І. Валлерстайн, “у теорії ... права розумілися як універсальні, але чого найменше хотіли б ліберали, це – буквального сприйняття ліберальних принципів, тобто їхнього справді загального застосування” [4].

До кінця XX ст. стан речей помітно змінився: багато із груп, що піддавалися мовчазній дискримінації, домоглися визнання своїх прав, так що колишні “стратегії винятку” виявилися неприйнятними. Проте, одночасно виявилось, що проблема не вичерпується формальним визнанням: численні прихильники політики “позитивної дискримінації” наполягають на необхідності додаткових гарантій і механізмів здійснення прав для найменш “благополучних” груп. Ситуація кінця XX ст., коли зникли легітимні підстави для обмеження кола суб'єктів “універсальних прав”, як не можна краще показала, наскільки сильно успіх ліберальних систем був зобов'язаний мовчазній згоді “стратегій винятку”.

Таким чином, парадоксальність ситуації полягає в тому, що хоча на рубежі XX-XXI ст. нормативні уявлення про права людини (зокрема, закріплені на рівні конституційного і міжнародного права) як ніколи близькі до універсальних стандартів, – ніколи ще ці стандарти не піддавалися настільки активній і наполегливій критиці як ззовні, так і зсередини західного світу.

Полеміка ведеться широким фронтом. На одному фланзі знаходяться ті, хто розглядає права людини як продукт західної цивілізації і вважає спроби поширити їх на країни незахідного ареалу проявом гегемоністської політики, яка приречена на поразку, бо цінності різних цивілізацій фундаментально несумісні. Нерідко аргументи такого роду використовуються авторитарними політиками заради виправдання власних прямих порушень прав людини, що супроводжується посиленнями на

“культурні особливості” країни, в якій ці порушення кояться. На іншому фланзі – прихильники більш “м’якого” культурного релятивізму, які не заперечують необхідності визнання основних прав людини, але закликають враховувати культурні особливості тих чи тих країн або груп при виборі механізмів захисту цих прав. Оскільки важко провести чітку межу між механізмом забезпечення права та інтерпретацією останнього, при обговоренні практичних проблем прихильники “м’якого” релятивізму нерідко виявляються опонентами “універсалістів”.

Ставлення ісламського світу до прав людини важко назвати однозначним: поряд із войовничими захисниками ісламу, в уявленні яких “західні” права людини абсолютно несумісні з приписами Аллаха, є і прихильники більш конструктивного підходу до проблеми, які намагаються відшукати в шаріаті паралелі з ідеєю прав людини і на цьому шляху пробують сформулювати варіант вчення про права людини, більш прийнятний у мусульманському культурному контексті. Таким чином, тут є варіанти і “жорсткого”, і “м’якого” релятивізму.

У західних країнах позиція культурного релятивізму оприявнюється безліччю варіантів. З одного боку, її нерідко проголошують представники влади, нажто коли мова йде про захист особливостей сформованих правових і політичних систем (як приклад можна навести аргументи на користь збереження смертної кари в США або доктрину “меж розсуду” (margin of appreciation) відносно обмежень прав, проголошених Європейською конвенцією, на територіях окремих держав, яка склалася у практиці Європейського суду з прав людини). З іншого боку, релятивістську позицію займають і деякі ліві інтелектуали, які вбачають у прагненні говорити безсторонньо-універсальною мовою прав людини спроби замаскувати панування Заходу, який прагне нав’язати решті світу свій “порядок денний”. Теоретичними джерелами для релятивістських аргументів виступають і неомарксизм, і критика буржуазного імперіалізму представниками культурної антропології, і деякі течії філософії постмодернізму.

Із критикою західних стандартів у галузі прав людини активно виступають також політики країн Східної Азії. Якщо реакція захисників ісламу почасти пояснюється труднощами, пов’язаними з невдачами модернізації (складовою якої нерідко була вестернізація), то позиція азійських країн, навпаки, є наслідком економічного успіху. Такі країни як Китай, Малайзія, Сінгапур почувають себе досить впевнено, щоб наполягати на перевазі “азійської моделі”, що ставить громаду і сім’ю вище індивідуальних прав, а порядок – вище демократії і свободи особистості. Їхній досвід багатьом здається переконливим, тому аргументи щодо можливості успіху на “іншому” шляху розвитку знаходять співчутливу підтримку далеко за межами східно-азійського регіону.

Зрештою, підтримка ідеї культурного релятивізму (у “жорсткій” і “м’якій” формах) суттєво поширена на пострадянському (посткомуністичному) просторі. Вона варіюється від тези про фундаментальні цивілізаційні відмінності, що відрізняють Центрально-Східноєвропейський регіон або його східну частину від “Заходу”, до рекомендації враховувати особливості “постсоціалістичного” менталітету” у ході розробки механізмів забезпечення прав людини, а також у практиці освіти громадян [5].

Оскільки кпини ідеям універсальних прав людини виходять із таких різних джерел, недивно, що аргументи, висунуті прихильниками конкретних “жорстких” чи “м’яких” версій культурного релятивізму, також досить різноманітні.

Аргумент про фундаментальні релігійні відмінності. До нього найчастіше апелюють “жорсткі” критики ідеї універсальних прав, які захищають позиції ісламу. Згідно цього аргументу, Загальна декларація прав людини і базовані на ній документи репрезентують іудейсько-християнську традицію і не можуть використовуватися мусульманами, яким Аллах приписує більш суворі стандарти поведінки. Менш жорстка версія цього ж аргументу допускає, що цінності Декларації можуть бути корисними для “невірних”, які не підкоряються божественним стандартам ісламу, проте вони не потрібні і навіть шкідливі для правовірних мусульман.

Аргумент “ситий голодного не розуміє” часто відтворюється політиками та інтелектуалами країн, що розвиваються. За їхньою логікою, вважається, що в умовах, коли незабезпечені елементарні потреби людей, на першому місці має стояти саме економічний розвиток і пов’язані з ним колективні права народу. Особисті, політичні та інші права – це розкіш, яку можуть собі дозволити заможні розвинені країни [5].

Аргумент “суверенітет непорушний” використовується політиками, які представляють не тільки авторитарні, але й демократичні режими (наприклад, для захисту смертної кари в США). Цей аргумент апелює до суверенітету держави як основи для захисту та реалізації прав її громадян. Передбачається, що спроби заперечити принцип невтручання у внутрішні справи, посилаючись на порушення прав людини, насправді є не що інше як прихована чи очевидна політика тиску. Нерідко одні й ті ж політики вдаються до цього аргументу або критикують його, залежно від ситуації.

Аргумент про відносність засобів характерний для “м’яких” форм релятивізму. Його основна теза: права людини, закріплені міжнародними пактами, не тільки можуть, але й повинні по-різному застосовуватися в різних країнах, залежно від особливостей їхнього розвитку і культури. На вигляд безневинний, цей аргумент нерідко застосовується для захисту дискримінаційних практик. Таким чином, питання полягає в ступені відмінностей.

Аргумент на захист терпимості – це не стільки заперечення проти універсальності прав, скільки додатковий аргумент на підтримку “м’якого” релятивізму, який нерідко наводиться західними інтелектуалами. Логіка цього аргументу така: ми можемо бути глибоко впевнені в правильності ідеї прав людини, проте не можемо не визнати, що не всі поділяють цей погляд. Відтак, непотрібно нав’язувати нашу думку іншим – правильніше буде проявити терпимість до носіїв інших культур, надавши їм самим вибрати лінію власної поведінки. Цей аргумент – своєрідна реакція лібералізму на ситуацію, коли колишні “стратегії винятку” стали делегітимізованими, і ліберальні принципи відтоді доводиться застосовувати не лише до тих, хто їх підтримує.

Наведений перелік аргументів не є вичерпним, однак він дає уявлення про те, наскільки різноманітні підходи, з яких ведеться сьогодні наступ на тезу про універсальність прав і свобод людини.

Однак було б перебільшенням уважати, що культурний релятивізм домінує в правовому і політичному дискурсі світової наукової думки. Ідея про те, що людина повинна володіти певними правами незалежно від того, в якій країні вона живе і до якої культури належить, просто тому що вона – людина, підтримується цілою системою політичних й освітніх інститутів й підкріплюється масою доводів і міркувань.

Зрештою, *аргумент про можливість консенсусу* апелює до уявлення про наявність якщо не загальної “основи” прав людини у різних культур, то хоча б істотних “пересічень” між ними. На думку тих, хто розділяє цей аргумент, права людини спираються на моральні приписи, які є загальними для різних культур і релігій. Практика розробки Загальної Декларації прав людини та інших міжнародних документів показує, що досягнення певного рівня згоди про зміст таких універсально визнаних прав можливе. А це означає, що потрібно й надалі докладати зусиль у напрямі роз’яснення загальних прав людини. Цей аргумент, на противагу тезі про фундаментальність (непоборність) культурних відмінностей, виходить із уявлення про те, що жодна культура не є абсолютно замкнутою і тим паче – дзеркально протилежною одна до одної.

Джерела та література

1. Маритен, Ж. Человек и государство. / Ж. Маритен. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 196 с.
2. Всеобщая декларация прав человека. Принята Генеральной Ассамблеей ООН от 10 декабря 1948 года. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
3. Хван Г. Права человека в современном мире / Г. Хван – Режим доступа: <http://www.isras.ru/files/File/Vlast/2008/12/Prava%20cheloveka.pdf>.
4. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Пер с англ. П.М. Кудюкина под общей ред. Б.Ю. Кагарлицкого. – СПб.: Университетская книга, 2001. – 416 с. – Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/polit/pol049.htm>
5. Капицын В.М. права человека и механизмы их защиты. Учебное пособие – Режим доступа: <http://www.svn-s.ru/kbook02.php>.

Людмила Кузнецова

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС ОПЛАТИ ПРАЦІ В СРСР

В основу зародження соціалістичного трудового законодавства було закладено принципи всевітньої охорони праці та здійснювалися заходи з регуляції заробітної плати, встановлення її обов'язкового мінімуму і вирівнювання оплати праці чоловіків та жінок.

До моменту остаточного встановлення радянської влади, профспілки розгорнули тарифну діяльність. За період із квітня по жовтень 1917 р. було укладено 25 колективних договорів, які можна ще назвати тарифними угодами.

Переродження тарифів з угод до урядових постанов знайшло своє відображення в опублікованому в грудні 1918 р. Кодексу законів про працю. Його 7-ма стаття передбачала: “Умови праці в державних закладах регламентуються тарифними положеннями, затвердженими центральною радянською владою в особі Народного Комісаріату Праці”. Активну участь у розробці положення про оплату праці, тарифів і ставок заробітної плати брали профспілки.

Ще до прийняття Кодексу 1918 р. радянська держава стала нормувати не тільки мінімум, але й максимум заробітної платні. Постановою НКП у січні 1918 р. вперше був встановлений мінімум заробітної плати у розмірі 9 крб. для дорослого чоловіка, 8 крб. для жінки та 6 крб. для підлітка. Декретом від 24 червня 1918 р. був установлений мінімум у розмірі 14 крб. 40 коп. на день та максимум – 20 крб. Декретом від 16 вересня того ж року мінімум для Києва був визнаний у розмірі 15 крб. 60 коп. на день, а в решті міст був встановлений поясний тариф [2, 21].

У зазначених вище документах уже чітко було визначено головні риси тарифної політики періоду “воєнного комунізму”: централізоване регулювання тарифів та тенденція до зрівняння оплати праці.

Значну роль у регулюванні трудових відносин на той час та наступні періоди відводилось колективному договору. В опублікованому 2 липня 1918 р. Положенні РНК РСФРР про порядок затвердження колективних договорів (тарифів) були встановлені ставки заробітної плати та умови праці, регламентувався зміст колективного договору; порядок прийому та звільнення робітників; нормування робочого часу та оплати праці робітників з обов'язковим врахуванням їхньої кваліфікації, важкості й складності роботи та інших умов праці. Активну участь при укладенні колективного договору, в розробці положення про оплату праці, тарифів і ставок заробітної плати брали профспілки. Згідно Положення, проект колективного договору мав бути розроблений профспілкою і по досягненню згоди з підприємцем передаватися до Комісаріату праці на